

דף שבועי

בס"ד

פרשת תרומה, תשפ"א, מספר 1407

האם אפשר להפריד בין "מנורת" לבין "זהב טהור"? יהודה יונגסטר

הצעה זו מעוררת תמיהה, שכן הפסוק שלנו אינו דומה לפסוקים הנדרשים בשיטת "כלל ופרט וכלל" או בשיטת "ריבוי ומיעוט וריבוי". הפסוקים הנדרשים באופנים אלה הם פסוקים בעלי מבנה משולש ברור, דוגמת הפסוק המתאר את אופן הוצאת הכספים של מעשר שני בירושלים: "וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכָל אֶשֶׁר תֵּאֱמָר נִפְשָׁךְ, בְּבִקְרָא וּבִצְאָן וּבִיַּיִן וּבִשְׂכָר, וּבְכָל אֲשֶׁר תִּשְׁאַלְךָ נִפְשָׁךְ" (דב' יד:כו). זהו פסוק בעל מבנה של שלושה חלקים: "בכל אשר תאמר נפשך"; "בבקר ובצאן וביין ובשכר"; "ובכל אשר תשאַלך נפשך".

מבנה זה מחייב הסבר: אם בצלע הראשונה של המשולש נאמר שאפשר להוציא את הכסף "בכל אשר תאמר נפשך", מדוע יש צורך לפרט שוב: "בבקר ובצאן" וכו'? ואם בחר הכתוב לפרט, מדוע הוא חוזר ואומר: "ובכל אשר תשאַלך נפשך"? אילוץ זה הוביל את התנאים להציע תשובה, אם בשיטת "כלל ופרט וכלל", אם בשיטת "ריבוי ומיעוט וריבוי". לא כן בפסוק שלפנינו הבנוי משני חלקים ולא משלושה: החלק הראשון מורה לעשות "מנורת זהב טהור", והחלק השני מורה לעשותה "מקשה". חלוקת החלק הראשון לשניים: "ועשית מנורת" – כלל, "זהב טהור" – פרט; או "ועשית מנורת" – ריבה, "זהב טהור" – מיעט, נראית מלאכותית.

נפנה לרגע למחלוקת העקרונית אם לדרוש בדרך של כלל ופרט וכלל או שמא בריבוי ומיעוט וריבוי. מחלוקת זו מיוחסת בבבלי במקומות אחדים לבתי המדרש של ר' ישמעאל ור' עקיבא, וכך שנינו בבבלי שבועות (כו ע"א):

א"ר יוחנן: ר' ישמעאל ששימש את רבי נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ופרט – איהו נמי (הוא גם) דורש בכלל ופרט. רבי עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט – איהו נמי דורש ריבה ומיעט.

"ועשית מנרת זהב טהור מקשה תעשה המנורה" (שמ' כה:לא).

בבבלי מסכת סוכה (נ ע"ב) מובאת ברייתא שבה נחלקו רבי ור' יוסי בר יהודה בשאלה אם בשעת הדחק אפשר לייצר כלי שרת למקדש גם מעץ, או שאולי כלי השרת חייבים להיות ממתכת? ר' יוסי בר יהודה סבור שאפשר לייצר כלי שרת מעץ, ורבי סבור שכלים העשויים מעץ – פסולים. הבבלי תר אחר שורש מחלוקתם, ובמסגרת זו הוא מציע שמחלוקתם נוגעת לאופן שבו יש לדרוש את הפסוק המצווה על עשיית המנורה; אם לדרוש אותו ב"כלל ופרט וכלל" או ב"ריבוי ומיעוט וריבוי". וכך שנינו שם:

רבי דריש כללי ופרטי: "ועשית מנורת" – כלל, "זהב טהור" – פרט, "מקשה תעשה המנורה" – חזר וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש – של מתכת, אף כל – של מתכת.

רבי יוסי בר יהודה דריש ריבוי ומיעוט: "ועשית מנורת" – ריבה, "זהב טהור" – מיעט, "מקשה תעשה המנורה" – חזר וריבה. ריבה ומיעט וריבה – ריבה הכול. מאי רבי? רבי כל מילי. מאי מיעט? מיעט של חרס.

טענת הגמרא היא, שהפסוק שלנו מורכב משלושה חלקים. רבי מכנה מבנה זה בשם "כלל ופרט וכלל", ור' יוסי בר יהודה – "ריבוי ומיעוט וריבוי". מבנה זה מלמד את שניהם שלמרות הדרישה המפורשת למנורה העשויה זהב, גם מנורה שאינה מזהב עשויה להיות כשרה, אלא שרבי לפי דרכו סבור שמבנה זה מרחיב את האפשרויות, וכולל בהן את כל סוגי המתכות, אך לא עץ. ואילו ר' יוסי בר יהודה לפי דרכו סבור שהרחבה זו כוללת גם כלי עץ, ומוציאה מן הכלל רק את החרס.

* הרב ד"ר יהודה יונגסטר, רב קהילת "שירת אהרן" גבעת שמואל, מרצה במכללת אשקלון ובמכללת "אורות ישראל".

מקשה. לפי זה, גם מנורה העשויה חרס, אם היא "מקשה" – מנורה ראויה היא. לפנינו שוב סתירה: בשלב הראשון העלנו מסקנה שיש בה מיעוט: המנורה צריכה להיות עשויה מתכת דווקא, ואילו המילה "מקשה" מהווה ריבוי, שכן היא מכשירה אפילו חרס! גם כאן נחפש את משמעות הביניים: המתכת אינה דווקא מתכת, אלא היא מייצגת כל חומר גלם בעל ערך כלשהו, ובכלל זה עץ. חרס, שאינו אלא עפר מן האדמה ואינו בעל ערך כלשהו – אינו ראוי להיעשות כלי שרת.

ר' ישמעאל חולק, ככל הנראה, על גישת כתרי האותיות של ר' עקיבא. הוא סבור שהתורה, ככל טקסט, אינה נדרשת אלא מתוך התחביר. לכן, חלקו הראשון של הפסוק שלנו – הוראתו ברורה: על המנורה להיות עשויה מזהב טהור דווקא. באשר לחלקו השני של הפסוק, "מקשה תעשה המנורה", שהוא ביטוי תחבירי שעשוי לעמוד בפני עצמו, מודה ר' ישמעאל שהוראתו כוללנית: התורה מקפידה שהמנורה תעשה מקשה, ללא תלות בחומר הגלם. לשיטתו, הסתירה בין החלק השני של הפסוק לחלקו הראשון היא בין זהב טהור דווקא לבין כל חומר, ומשמעות הביניים היא – כל סוגי המתכות, אך לא עץ. נזכיר שוב: לפי ר' עקיבא הסתירה השנייה בפסוק אינה בין זהב לבין כל חומר, אלא בין מתכות לבין כל חומר, ולכן משמעות הביניים של סתירה זו קרובה יותר לריבוי, וכוללת אף עץ.

נוכל לומר כי ר' ישמעאל סבור שאין הבדל בין "כלל" ואחריו "פרט" לבין משפט מצמצם כמו זה שבפסוק שלנו. גם במקרה של "כלל ופרט" – אין להפריד את הפרט מן הכלל, אלא לראותם כיחידה תחבירית אחת, שהוראתה – אוסף הפרטים הנזכרים ב"פרט".

נמצא כי מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא, בשאלת אופן הדרישה של פסוקים בעלי מבנה משולש, אינה אלא יישום של מחלוקתם העקרונית אודות היחס לאותיות התורה ומילותיה והיחס לתחביר, כפי שהעיד ר' יוחנן.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ר' יוחנן מציג את המחלוקת הזו כ"מחלוקת דגל"; מחלוקת הנוגעת ל"כל התורה כולה", למרות שעל פניו אין היא נוגעת אלא לפסוקים בעלי מבנה משולש. מה פשר הדבר?

באגדה מפורסמת במסכת מנחות (כט ע"ב) הקב"ה מתואר כמי שקושר כתרים לאותיות ואומר למשה רבנו שעתיד ר' עקיבא לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. הרב משה פיינשטיין, בהקדמתו לחלק א' של שו"ת "אגרות משה", רואה את כתרי האותיות כסמל לכך שלדעת ר' עקיבא האותיות הן "מלכים". הרב פיינשטיין מוביל את הרעיון הזה לכיוונו שלו, ואנו נעשה בו שימוש בכיוון נוסף: ר' עקיבא סבור, כי בניגוד לטקסטים אנושיים, התורה שבכתב אינה משמשת רק כמתווך לצורך העברת מסרים מאת ה' אל עם ישראל, אלא היא המסר עצמו. לכן, לדעתו של ר' עקיבא, המשמעות ההלכתית הרלבנטית אינה נובעת רק מן התחביר של הכתוב, אלא בראש ובראשונה מכל מילה ומילה בפני עצמה, ואף מכל אות ואות בפני עצמה, קודם שנתחברו עצם אל עצמו ונעשו בעלי משמעות תחבירית. כאשר מצרפים מילים זו לזו ויוצרים משפט, המילים הופכות לעבדים המשרתים את המשמעות התחבירית, ואין לעשות זאת קודם שעומדים על המשמעות של כל מילה כשלעצמה כ"מלכה".

וכך, בפסוק כמו הפסוק שלנו, קודם שלומד התורה מחבר את המלים "מנורת", "זהב" ו"טהור" ויוצר ביטוי שלם שהוראתו מנורה העשויה מזהב טהור, עליו לדרוש אחר הוראת כל מילה בפני עצמה, שהרי הכתב הוא "המלך", מסר בפני עצמו. בדרך זו, המלה "מנורה(ת)" היא בעלת משמעות של "ריבוי", שכן היא מצווה שתהיה מנורה במקדש, יהא חומר הגלם שלה אשר יהא. מצד שני, המלה "זהב" היא בעלת משמעות של "מיעוט", שכן היא מצווה שמנורה זו תעשה זהב טהור. לפנינו אפוא סתירה בין שני "מלכים": האם התורה מרבה את כל הסוגים של חומרי הגלם, ובלבד שתהיה במקדש מנורה, או שהיא ממעטת ומצווה על זהב טהור דווקא? פתרון לסתירות כאלה נפוץ במדרשי ההלכה (ואכמ"ל), והדרך היא לראות את הסתירה כמובילה אל משמעות הביניים: ריבוי אך לא מלא. וכך, מסקנת הביניים מן המילה "מנורת" והמילים "זהב טהור" היא, שכל מתכת ראויה כחומר גלם, אך רק מתכת.

המשך הפסוק מוביל שוב למעין סתירה: המילה "מקשה", הנדרשת גם היא בפני עצמה ללא הקשר תחבירי, מלמדת כי הדרישה היחידה של התורה באשר למנורה – שתהא